

Sygn. akt II USKP 61/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 czerwca 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiriło (przewodniczący)
SSN Bohdan Bieniek (sprawozdawca)
SSN Piotr Prusinowski

w sprawie z wniosku F. M.
przeciwko Prezesowi Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
o prawo do emerytury rolniczej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 9 czerwca 2021 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 19 marca 2019 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego
rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w (...), pozostawiając temu
Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Apelacyjny w (...), wyrokiem z dnia 19 marca 2019 r., oddalił apelację F.M. od wyroku Sądu Okręgowego w G. z dnia 8 maja 2018 r., mocą którego oddalono jego odwołanie od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia

Spółecznego z 13 lipca 2017 r., odmawiającej ubezpieczonemu prawa do emerytury rolniczej.

W sprawie ustalono, że odwołujący się od 5 marca 1967 r. pracował w gospodarstwie rolnym L. i M.M. w I. W okresie od 1977 r. do 1986 r. właścicielami tego gospodarstwa rolnego byli F. i H.M. (rodzice ubezpieczonego). W gospodarstwie uprawiane było zboże, ziemniaki, buraki, brukiew, hodowano świnie i krowy. Początkowo ubezpieczony zamieszkiwał w pobliżu gospodarstwa rolnego, a następnie w domu mieszkalnym przynależnym do gospodarstwa.

Od 7 czerwca 1969 r. do 15 października 1969 r. ubezpieczony był zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy w Zakładach P. w C. Dalej od 9 października 1970 r. do 12 października 1972 r. w Zespole Zakładów Przemysłu D. oraz w Rejonie Produkcji L. (od 26 października 1972 r. do 30 maja 1974 r.). Następnie od 1 sierpnia 1974 r. do 22 sierpnia 1974 r. był zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy w S. i powtórnie w Zakładzie P. w C. (od 20 listopada 1975 r. do 10 listopada 1977 r.). W końcu od 14 listopada 1977 r. do 31 grudnia 1979 r. był zatrudniony w Zakładzie Mleczarskim S. oraz w Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w S. (od 1 stycznia 1978 r. do 31 grudnia 1979 r. i od 1 grudnia 1981 r. do 31 grudnia 1984 r.).

W sprawie ustalono również, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w G., decyzją z dnia 9 czerwca 2017 r. przyznał ubezpieczonemu prawo do emerytury tzw. kapitałowej od dnia 5 kwietnia 2017 r. Ustalając wysokość świadczenia, organ rentowy uwzględnił wartość zwaloryzowanego kapitału początkowego, przy ustalaniu którego uwzględniono okresy zatrudnienia ubezpieczonego od 7 czerwca 1969 r. do 15 października 1970 r., od 19 października 1970 r. do 12 października 1972 r., od 26 października 1972 r. do 30 maja 1974 r., od 20 listopada 1975 r. do 10 listopada 1977 r., od 14 listopada 1977 r. do 31 marca 1978 r., od 1 października 1978 r. do 31 grudnia 1979 r., od 2 stycznia 1980 r. do 30 listopada 1981 r., od 1 grudnia 1981 r. do 31 grudnia 1984 r. Nadto Zakład Ubezpieczeń Społecznych uwzględnił również zwiększenie z tytułu opłacania składek na ubezpieczenie społeczne rolników, tj. 13 lat, 9 miesięcy, co skutkowało podwyższeniem należnego ubezpieczonemu świadczenia o kwotę 122,62 zł.

Zdaniem Sądu Okręgowego, zebrane dokumenty są wiarygodne, zaś tej cechy nie można przypisać zeznaniom świadka J.O. i Z. P. Pierwszy z wymienionych, mieszkając w tej samej wsi, winien orientować się czy osoba o nazwisku M. prowadziła duże gospodarstwo rolne (ok 15 ha). Z kolei zeznania drugiej osoby były niespójne, ogólnikowe, tak jak samego ubezpieczonego, który twierdził, że pracując w pełnym wymiarze czasu pracy, bez pomocy innych osób samodzielnie prowadził hodowlę 100 świń i kilku krów, uprawiał zboże, buraki, ziemniaki na powierzchni około 14 ha.

Dalej Sąd Okręgowy poddał analizie art. 19 i 20 ust. 1 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 2021 r., poz. 266, dalej jako u.s.r.) i doszedł do przekonania, że okresy pracowniczego zatrudnienia nie mogą być zaliczone do stażu przy ustalaniu prawa do emerytury rolniczej, ważąc także porządkujący charakter art. 20 ust. 3 u.s.r.

Sąd Apelacyjny zaaprobował ustalenia Sądu Okręgowego. W ocenie Sądu odwoławczego, ubezpieczonemu urodzonemu po dniu 31 grudnia 1948 r. nie zalicza się do okresów ubezpieczenia rolniczego okresów podlegania powszechnemu ubezpieczeniu społecznemu, co wynika z art. 20 ust. 3 u.s.r. W tej mierze Sąd odwoławczy powołał się na wyrok Sądu Najwyższego z 9 marca 2011 r., III UK 83/10 (LEX nr 1130851) oraz fakt, że w okresie pracy zawodowej nie było podstaw do podlegania ubezpieczeniu rolniczemu. Dlatego, ważąc datę urodzenia (5 marca 1951 r.) i jego staż do emerytury rolniczej został prawidłowo ustalony (19 lat, 9 miesięcy i 25 dni). Na ten wymiar składa się: (-) praca w gospodarstwie rolnym rodziców po ukończeniu 16 lat, a przed 1 stycznia 1983 r. (czyli od 6 marca 1967 r. do 6 czerwca 1969 r.; w okresie 16 - 18 października 1970 r.; 13 - 25 października 1972 r.; od 24 lutego 1973 r. do 1 stycznia 1977 r.; (-) okresy opłacania składek na ubezpieczenia społeczne rolników od 1 stycznia 1980 r. do 30 listopada 1981 r. i od 1 stycznia 1985 r. do 30 września 1996 r.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, ustalone w postępowaniu przed Sądem Okręgowym okresy ubezpieczenia pracowniczego nie podlegają zaliczeniu do emerytury rolniczej, zaś potencjalne ustalenie, że będąc w zatrudnieniu, dodatkowo pracował w gospodarstwie rolników nie wpływa na brak prawa do emerytury rolniczej. Obowiązek podlegania podwójnemu ubezpieczeniu przez rolnika, który

był pracownikiem, początkowo regulowała ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Jednakże, z dniem 1 stycznia 1989 r. w ustawie tej w art. 3 ust. 2 pkt 1 obowiązek podwójnego ubezpieczenia wyłączono w stosunku do rolników będących pracownikami zatrudnionymi w wymiarze czasu pracy nie niższym niż połowa wymiaru obowiązującego w danym zawodzie albo objętych innymi przepisami o ubezpieczeniu społecznym lub o zaopatrzeniu emerytalnym. Zasada ta obowiązuje nadal. Zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 1 w zw. z 3 u.s.r. ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu podlega z mocy ustawy rolnik, którego gospodarstwo obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny i nie podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu lub nie ma ustalonego prawa do emerytury lub renty, lub prawa do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Skoro zatem niesporne było, że we wskazanych okresach ubezpieczony zatrudniony był na podstawie umowy o pracę w wymiarze pełnego etatu i podlegał ubezpieczeniu pracowniczemu, to niezależnie od tego czy pracował wówczas w gospodarstwie doraźnie, czy też w wymiarze co najmniej pół etatu, nie ma podstaw do uznania ich za okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników. Do okresu ubezpieczenia społecznego rolników został jedynie zaliczony okres od 1 stycznia 1980 r. do 30 listopada 1981 r., bowiem za ten okres została odprowadzona podwójna składka, to jest do systemu powszechnego i rolniczego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2008 r., I UK 346/07, LEX nr 516819). Sąd Apelacyjny zauważył także, że okres od 1 stycznia 1985 r. do 30 września 1996 r. został zaliczony do stażu ubezpieczeniowego przez pozwanego, a więc nie można go doliczyć ponownie.

Sąd drugiej instancji nie podzielił apelacyjnego zarzutu naruszenia art. 33 ust. 2 u.s.r., bowiem zbieg prawa do świadczeń występuje wyłącznie w sytuacji, w której jedna osoba spełnia warunki do otrzymania więcej niż jednego świadczenia (emerytury lub renty) z różnych systemów ubezpieczeniowych. Niemniej, skoro odwołujący się nie nabył prawa do emerytury rolniczej, to nie można mówić o zbiegu prawa do świadczeń.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego wywiódł pełnomocnik odwołującego się, zaskarżając go w całości i podnosząc naruszenie prawa materialnego, to jest: (-) art. 20 ust. 1 u.s.r., przez jego błędną wykładnię i

pominięcie przy wyliczeniu okresu ubezpieczenia wymaganego zgodnie z przepisem art. 19 ust. 1 pkt 2 tej ustawy całego okresu pracy powoda w gospodarstwie rolnym i pominięcie okoliczności, że okres ten jest wystarczający do uzyskania prawa do emerytury rolniczej, bez konieczności doliczenia stażu ubezpieczenia jako pracownika; (-) art. 20 ust. 2 u.s.r., przez jego błędną wykładnię i przyjęcie, że ustalenie prawa ubezpieczonego do emerytury z ubezpieczenia pracowniczego spowodowało wykluczenie możliwości zaliczenia okresu pracy w gospodarstwie rolnym do rolniczego stażu ubezpieczeniowego; (-) art. 19 ust. 1 pkt 2 u.s.r., przez jego niezastosowanie i uznanie, że wnioskodawca nie spełnia warunków do przyznania emerytury rolniczej.

Mając powyższe na uwadze, domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie co do istoty sprawy, zgodnie z żądaniem apelacji, to jest uwzględnienie odwołania w całości i przyznanie odwołującemu się prawa do emerytury rolniczej; ewentualnie wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, w każdym wypadku wraz z orzeczeniem o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się zasadna. Sprawy o emeryturę powinny być skoncentrowane w pierwszej kolejności na definitywnym ustaleniu liczby lat aktywności zawodowej uprawnionego, która to ma znaczenie z punktu widzenia przepisów prawa ubezpieczeń społecznych. W odniesieniu do emerytury rolniczej, a o taką procesuje się odwołujący, warunki przyznania prawa do świadczenia określa u.s.r. W jej art. 19 ust. 1 pkt 2 ustanowiono przesłankę stażową, określając obowiązek podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 20 lat, z uwzględnieniem art. 20. Odesłanie do tego ostatniego przepisu poszerza katalog istotnych z perspektywy emerytury okresów aktywności zawodowej, gdyż pozwala zaliczyć między innymi okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16. roku życia, przed 1 stycznia 1983 r. (art. 20 ust. 1 pkt 2 u.s.r.).

Spór w sprawie *de facto* koncentrował się wokół następstw pracy w gospodarstwie rolnym od 5 marca 1967 r. (po ukończeniu 16 lat przez odwołującego się), a przed 1 stycznia 1983 r. Można dodać, że w tym przedziale czasowym ryzyko socjalne z uwagi na wiek (emerytura) nie było powiązane z obowiązkiem ubezpieczenia społecznego rolników. Zaliczenie do stażu ubezpieczenia rolniczego pracy po 16. roku życia było dotychczas w ustawodawstwie definiowane jednakowo (kryterium wieku). Nie inaczej jest obecnie, bowiem art. 20 ust. 1 pkt 2 nie został obwarowany dodatkowymi przesłankami, które otwierają możliwość doliczenia lat pracy w gospodarstwie rolnym po uzyskaniu określonego wieku a przed 1 stycznia 1983 r., w szczególności ustawodawstwo nie uzależniło zaliczenia tej pracy od uzyskania dodatkowego statusu (na przykład domownika, o którym mowa w art. 6 pkt 2 u.s.r.).

Nie inaczej ten problem widzi Sąd Najwyższy, bowiem już w wyroku z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 314/18 (LEX nr 2779502) wyjaśniono, że art. 20 ust. 1 pkt 2 u.s.r. pozwala zaliczyć do stażu ubezpieczeniowego przypadające przed 1 stycznia 1983 r. okresy wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia bez sformułowania jakichkolwiek dodatkowych warunków. Artykuł 20 ust. 1 pkt 2 tej ustawy jest samodzielną normą prawną, a więc nie ma znaczenia czy ubiegająca się o świadczenie osoba posiadała wówczas status domownika, czy też wykonywała prace w gospodarstwie rolnym w sposób odpowiadający definicji domownika (niezależnie od zmian, którym ten status podlegał w kolejnych rolniczych ustawach ubezpieczeniowych). W powołanym wyroku przyjęto także zasadę (zaakceptowaną również w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2020 r., III UK 170/19, LEX nr 3082191), że bezprzedmiotowe na gruncie art. 19 i 20 u.s.r. jest weryfikowanie spełnienia przez ubezpieczonego statusu domownika przed dniem 1 stycznia 1983 r. albo statusu pracy w gospodarstwie rolnym przed 1983 r. jako okresu składkowego w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2020 r., poz. 53, dalej ustawa emerytalna). Cechy te wymagane są przy zastosowaniu art. 10 ust. 1 ustawy emerytalnej tylko wtedy, gdy okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia uzupełniają staż pracowniczy. Wynikający z art. 20 ust. 2 ustawy z 1990 r. o

ubezpieczeniu społecznym rolników zakaz podwójnego uwzględniania okresów ubezpieczenia dotyczy jedynie tych okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty, a więc okresów prawo to kształtujących. Nie chodzi zatem o samo czasowe pokrywanie się różnych okresów aktywności zawodowej skutkującej powstaniem tytułu ubezpieczenia społecznego, ale o zakaz podwójnego zaliczenia tego samego okresu ubezpieczenia z tego samego tytułu ubezpieczenia (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 października 2020 r., III UK 170/19, LEX nr 3082191).

Dlatego poza zaliczonymi już okresami pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 lat przez odwołującego się, a przed 1 stycznia 1983 r. (czyli od 6 marca 1967 do 6 czerwca 1969 r., od 16 do 18 października 1970 r., od 13 do 25 października 1972 r., od 24 lutego 1973 r. do 1 stycznia 1977 r.) należy mieć na uwadze pozostałe lata, w których odwołujący się pracował w gospodarstwie rolnym L. i M. M., później gospodarstwie jego rodziców i w końcu własnym gospodarstwie rolnym (oczywiście przed 1 stycznia 1983 r.), a równocześnie wykonywał inną pracę zarobkową (wymienioną szczegółowo co do poszczególnych okresów na s. 7 uzasadnienia Sądu Apelacyjnego). Na tym tle stanowiska Sądu Okręgowego i Apelacyjnego nie są jednolite. Sąd pierwszej instancji widział dany wątek w dwóch płaszczyznach, po pierwsze, nie dał wiary osobowemu źródłom dowodowym, że odwołujący się, będąc pracownikiem w pełnym wymiarze czasu pracy jednocześnie pracował stale w gospodarstwie rolnym co najmniej na ½ etatu i wykonywał samodzielnie wszystkie opisane przez siebie prace, po drugie, okresy pracy na roli i pokrywające się z nią okresy pracy w powszechnym systemie ubezpieczenia społecznego nie mogą być zaliczone do emerytury rolniczej. Ten ostatni argument przyjął za punkt wyjścia także Sąd Apelacyjny, przyjmując, że podleganie ubezpieczeniu społecznemu z mocy prawa pozbawiło możliwość zaliczenia do stażu pracy do emerytury rolniczej okresu prowadzenia (pracy) w gospodarstwie rolnym. W każdym razie prawo materialne powinno być zastosowane do jasno ustalonego stanu faktycznego. Przesądzenia zatem wymaga, czy odwołujący się pracował w gospodarstwie rolnym w spornych momentach, a pomocne przy tym może być zaliczenie takich okresów przez pozwany organ rentowy w przedziale czasowym poza powszechnym ubezpieczeniem społecznym. Dopiero wówczas

możliwe stanie się odkodowanie czy uwzględnienie pracy po ukończeniu 16 lat a przed 1 stycznia 1983 r. pozwoli na osiągnięcie minimalnych progów stażowych do emerytury rolniczej.

Naturalnie do ubezpieczenia rolniczego, co słusznie podkreśliły orzekające w sprawie sądy za wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2011 r., III UK 83/10 (OSNP 2012 nr 7-8, poz. 99), odwołującemu się urodzonemu po 31 grudnia 1948 r. nie zalicza się do okresów wymaganych do emerytury rolniczej okresów podlegania ubezpieczeniu społecznemu w systemie powszechnym (art. 20 ust. 3 u.s.r.).

Z powyższych uwag wynika, że tak interpretowane prawo materialne (art. 20 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2) obarczone jest wadą wskazaną w skardze kasacyjnej, co obliguje finalnie do orzeczenia w myśl art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398²¹ w związku z art. 108 § 2 k.p.c.